

УДК 342.5

doi.org/10.30970/jcl.2.2023.6

Марта Бобко

аспірантка, Львівський національний університет імені Івана Франка,
Україна

E-mail: martadvorakovska@gmail.com

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В СВІТЛІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE IN THE LIGHT OF CONSTITUTIONAL LAW

Marta Bobko

PhD student, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Abstract | The article is devoted to the analysis of the problem of Ukraine's European integration in the light of constitutional law at the current stage of development of its relations with the European Union. The article examines European integration as a phenomenon, and its relationship with constitutional law, and outlines the role of constitutional law in European integration processes. As a result of the study of the essence of the European integration phenomenon, it is established that the concept of European integration is usually considered in broad and narrow meanings. Applying a broad approach, the concept of European integration includes all forms of cooperation between European states, as well as various forms of association within Europe. The narrow approach has two forms of expression and implies: 1) the inclusion in the concept of European integration of only those forms of cooperation within Europe that have received a political form (substantive form); 2) the attitude to European integration, from the institutional point of view, as a process of creation and functioning of the EU (institutional form).

The article analyses the role of constitutional law in ensuring Ukraine's integration into the European Union. In particular, special attention is paid to the European integration amendments to the Constitution of Ukraine. The author concludes that some constitutional issues remain unresolved, particularly regarding the procedure for transferring some powers to the institutional level of the European Union, the correlation of EU law sources with national law, the subject(s) authorized to represent Ukraine in the EU bodies, etc. These problems can be solved both through constitutional amendments and other constitutional means.

The author also examines the role of constitutional law in the implementation of European values, as well as in Ukraine's fulfilment of the political part of the Copenhagen criteria.

Keywords: European integration, constitutional law, ensuring European integration.

Анотація | Стаття присвячена аналізу проблеми європейської інтеграції України в світлі конституційного права на сучасному етапі розвитку її взаємовідносин з Європейським Союзом. В статті досліджено європейську інтеграцію як феномен, його зв'язок з конституційним правом, окреслено роль конституційного права в євроінтеграційних процесах. У результаті дослідження сутності феномену євроінтеграції встановлено, що поняття європейської інтеграції зазвичай розглядають у широкому та вузькому значеннях. Застосовуючи широкий підхід, до поняття європейської інтеграції включають усі форми співробітництва європейських держав, а також різноманітні форми об'єднання в рамках Європи. Вузький підхід має дві форми виразу та передбачає: 1) включення до поняття євроінтеграції лише тих форм співробітництва в рамках Європи, які отримали політичну форму (змістовна форма); 2) ставлення до європейської інтеграції з інституційного погляду як до процесу створення та функціонування ЄС (інституційна форма).

У статті проаналізовано роль конституційного права у забезпеченні інтеграції України до Європейського Союзу. Зокрема, особливу увагу присвячено євроінтеграційним змінам до Конституції України. Сформульовано висновок про те, що частина питань конституційного характеру, при цьому, залишилася невирішеною, зокрема стосовно порядку передання частини повноважень на інституційний рівень Євросоюзу, співвідношення джерел права ЄС з національним правом, суб'єкта/ів, уповноваженого/их представляти Україну в органах ЄС тощо. Розв'язання цих проблем можливе як шляхом конституційних змін, так і іншими засобами конституційного характеру.

Досліджено також роль конституційного права в імплементації європейських цінностей, а також у виконанні Україною політичної частини копенгагенських критеріїв.

Ключові слова: європейська інтеграція, конституційне право, забезпечення європейської інтеграції.

Вступ. 23 червня 2022 року Європейська Рада надала Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу¹. Але шлях України до повноправного членства в ЄС розпочався задовго до цього. У 1994 році Україна підписала Угоду про партнерство та співробітництво з Європейським Союзом², яка набула чинності 1 березня 1998 року та заклала основи для співробітництва з широкого кола політичних, торговельно-економічних та гуманітарних питань. З 2009 року Україна співпрацювала з ЄС у рамках ініціативи “Східне партнерство”, однією зі складових якої було сприяння укладенню угоди про асоціацію з ЄС. Сама Угода про асоціацію з ЄС була підписана в 2014 році після Євромайдану та Революції гідності, а вступила в силу в 2017 році. Після повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році євроінтеграційні процеси пришвидшилися; 28 лютого 2022 року Президент України Володимир Зеленський підписав заявку на членство України в Європейському Союзі, а у червні, як уже зазначалося, Україна отримала статус кандидата.

Усі ці процеси безпосередньо забезпечувались міжнародним правом. Та і саме явище європейської інтеграції переважно розглядають саме з точки зору міжнародних відносин і міжнародного та європейського права. І це виправдано, тому що співробітництво, що виходить за межі функціонування держави, регулюється і здійснюється саме на підставі норм і принципів міжнародного права. У випадку євроінтеграції головну роль відіграє право ЄС, яке встановлює умови і процедури інтеграції держав до Союзу. Але не менш важливу роль у цих процесах виконує конституційне право.

Питання європейської інтеграції у взаємозв'язку з конституційним правом розглядалися в працях таких українських вчених, як Барабаш Ю.Г., Бориславська О.М., Волошин Ю.О., Дубас В.В.,

¹ European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations, 23 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/>

² Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Угоду ратифіковано Законом № 237/94-ВР від 10.11.94. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text

Чернопищук Я.В., Яковюк І.В. та інших. **Метою** цієї статті є аналіз європейської інтеграції України в світлі конституційного права на сучасному етапі розвитку її взаємовідносин з Європейським Союзом. Об'єктом дослідження є європейська інтеграція як феномен та його зв'язок з конституційним правом; предметом дослідження – європейська інтеграція України та роль конституційного права в євроінтеграційних процесах.

Для цілей цього дослідження важливе значення має визначення змісту та обсягу поняття європейської інтеграції. Під європейською інтеграцією переважно розуміють співробітництво між державами Європейського Співтовариства. Але більш конкретні визначення цього поняття різняться. В деяких джерелах під європейською інтеграцією розуміють «складний та суперечливий соціально-економічний процес налагодження тісної співпраці європейських держав, ... один із проявів провідної тенденції сучасного історичного розвитку – посилення всебічної взаємозалежності держав, передусім в економічній сфері, та подальшого зближення цивілізаційно споріднених національних спільнот»³. При цьому, європейською інтеграцією вважається передусім соціально-економічне співробітництво європейських держав без наголосу на формах такого співробітництва.

В інших джерелах головний акцент робиться на формах євроінтеграції: «Європейська інтеграція – це процес взаємодії між соціальними і політичними інститутами держав Європи, стимулюючий створення нової політичної системи (Європейський Союз)»⁴. У цьому випадку євроінтеграція пов'язана зі створенням Європейського Союзу; такий самий підхід до розуміння євроінтеграції зустрічаємо в наукових працях низки українських вчених⁵. Але деякі автори застосовують широкий підхід до розуміння євроінтеграції, включаючи до неї різні форми об'єднання, зокрема Раду Європи та Європейський Союз⁶.

Отже, головна дискусія обертається навколо двох взаємопов'язаних питань: 1) чи включає поняття *євроінтеграція* як обов'язкову політичну складову; 2) чи обмежується вона існуванням Європейського Союзу, чи охоплює також Раду Європи та, можливо, інші форми кооперації на Європейському континенті.

Дискусії з приводу розуміння євроінтеграції в теорії виникли практично одночасно з самим явищем європейської інтеграції і продовжуються досі. Фактично вони сконцентровані навколо таких основних підходів: федералізму, функціоналізму (неофункціоналізму) і міжурядовості (intergovernmentalism)⁷. Прихильники концепції федералізму кінцеву мету євроінтеграції вбачали в створенні наднаціонального утворення – держави – на основі централізованої передачі політичних повноважень на найвищий рівень⁸. Своєю чергою, її противники доводили недоцільність утворення такого федеративного об'єднання, при цьому зводячи євроінтеграцію до створення нових суб'єктів міжнародних відносин – міжнародних організацій (концепція функціоналізму)⁹. Неофункціоналізм був спробою осмислення, створення теоретичного підґрунтя для політичних стратегій засновників післявоєнної європейської єдності (Ж. Моне, Е. Хаас)¹⁰. Нарешті міжурядовий підхід

³ Європейська інтеграція / А. Ю. Мартинов // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-17370>

⁴ Корнієнко В.О. Україна в Європі і світі. Електронний навчальний посібник. URL: <https://multimedia.posibnyku.vntu.edu.ua/mm/Ukraine-EU/txt/01.html>

⁵ Сокур О. В. Європейська інтеграція: теоретичні засади та еволюція поглядів. Актуальні проблеми політики. 2015. Вип. 55, С. 50-58.

⁶ Баркалова І.М. Теоретичні моделі розвитку європейської інтеграції у 40-70-х роках ХХ ст. Наука. Релігія. Суспільство, 2013, № 1, С. 9-16.

⁷ Кіш Є. Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції. Політичний менеджмент, 2004, №6. С. 103-114.

⁸ Pentland C. International Theory and European Integration. London: Faber and Faber, 1973. P. 146 – 150.

⁹ Mitrany D. The Functional Approach in Historical Perspective. International Affairs, 1971, Vol. 47, № 3. P. 345 - 386.

¹⁰ Кіш Є. Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції. Політичний менеджмент, 2004, №6. С. 103-114.

засновується на тому, що держави в рамках інтеграційного об'єднання мають суттєву перевагу над інституціями інтеграційного творення (С. Гофман)¹¹.

Аналіз наукової літератури на цю тематику дозволяє припустити, що поняття європейської інтеграції автори розглядають у широкому та вузькому значеннях. Застосовуючи широкий підхід, до поняття європейської інтеграції включають всі форми співробітництва європейських держав (соціально-економічне, політичне, освітньо-культурне тощо), а також різноманітні форми об'єднання в рамках Європи, зокрема Раду Європи (РЄ), Організацію безпеки та співробітництва Європи (ОБСЄ), Європейський Союз (ЄС). Вузький підхід має дві форми виразу та передбачає: 1) включення до поняття *євроінтеграції* лише тих форм співробітництва в рамках Європи, які отримали політичну форму (змістовна форма); 2) ставлення до європейської інтеграції, з інституційного погляду, як до процесу створення та функціонування ЄС (інституційна форма).

Конституційне право відіграє важливу роль у забезпеченні європейської інтеграції України, враховуючи і вузьке, і широке значення цього поняття. Так, Україна є членом Ради Європи з 9 листопада 1995 р., а про своє бажання приєднатися до цієї організації вона заявила 14 липня 1992 р. Основною статутною умовою для вступу до Ради Європи є визнання державою-кандидатом принципу верховенства права, її зобов'язання забезпечити права та свободи людини всім особам, які знаходяться під її юрисдикцією. Тому до набуття членства в РЄ Україна стала стороною декількох конвенцій цієї Організації, зокрема Європейської культурної конвенції¹², Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями¹³, Європейської конвенції про інформацію щодо іноземного законодавства¹⁴, Рамкової конвенції про захист національних меншин¹⁵.

Забезпечення інтеграції України в рамках Ради Європи потребувало і заходів конституційно-правового характеру. Одним із найбільш яскравих прикладів є скасування в Україні смертної кари, що було однією з умов членства в Раді Європи. Варто зауважити, що в оригінальному тексті Конвенції 1950 року смертна кара була включена як формальний виняток з права на життя; вона не забороняється сучасним міжнародним правом та продовжує існувати в багатьох країнах по всьому світу¹⁶, але вона заборонена в рамках Ради Європи. Перший крок до заборони смертної кари в рамках ради Європи було зроблено у квітні 1983 року із прийняттям Протоколу № 6, який передбачив відмову держав-учасниць від застосування смертної кари за злочини, скоєні у мирний час¹⁷. А вже у 2002 році, із прийняттям Протоколу № 13 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, було визначено, що право кожної людини на життя є основоположною цінністю в демократичному суспільстві і що скасування смертної кари становить суть від суті захисту цього права та цілковитого визнання гідності, притаманної всім людям¹⁸.

В Україні смертна кара як вид покарання була скасована на підставі рішення Конституційного Суду України. В конституційному поданні у цій справі прямо було вказано, що потреба в скасуванні смертної кари зумовлена вступом України до Ради Європи. Визнаючи неконституційними

¹¹ Hoffmann Stanley. *Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation-State and the Case of Western Europe*. Daedalus, Vol. 95, n# 3, 1966, P. 862–915.

¹² Європейська культурна конвенція 1954 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_213#Text

¹³ Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, Мадрид, 21 травня 1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106#Text

¹⁴ Європейська конвенція про інформацію щодо іноземного законодавства 1968 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_112#Text

¹⁵ Рамкова конвенція про захист національних меншин, Страсбург, 1 лютого 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text

¹⁶ Бориславська О.М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія / О.М. Бориславська. Харків: Право, 2018. С. 220-222.

¹⁷ Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_802.

¹⁸ Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_180

окремі положення Кримінального кодексу України, які передбачали смертну кару як вид покарання¹⁹, Конституційний Суд послався на те, що такий вид покарання суперечить статті 28 Конституції України, відповідно до якої «ніхто не може бути підданий катуванню, жорсткому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню», яка фактично відтворює положення статті 3 Конвенції про захист прав людини та основних свобод.

Крім наведеного рішення, Конституційний Суд України постійно застосовує європейські стандарти прав людини, демократії і верховенства права при здійсненні конституційного правосуддя. Це є прямими обов'язком, який випливає з членства України в Раді Європи. Разом з тим, сьогодні основна увага державних органів прикута до правового забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу. Вважаємо, що провідну роль у цьому процесі відіграє саме конституційне право, а конституційно-правове забезпечення інтеграції до ЄС є важливою його частиною загального механізму юридичного забезпечення такої інтеграції.

Яку ж роль виконує конституційне право у забезпеченні євроінтеграції України (далі термін «євроінтеграція» буде застосовуватись у вузькому значенні для позначення інтеграції України до ЄС)? Розпочати варто з того, що 7 лютого 2019 року в Україні був прийнятий Закон «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)»²⁰. Це був не перший, але найважливіший засіб конституційного характеру, спрямований на забезпечення європейської інтеграції України.

Закон вніс до Конституції України декілька важливих новел. По-перше, преамбулу Конституції було доповнено словами «... підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України», які чітко на найвищому нормативному рівні визначили євроінтеграційний пріоритет України. По-друге, перелік повноважень Верховної Ради України у статті 85 було доповнено; тепер вони включають, крім «визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики», також «реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору». По-третє, відбулись деякі зміни звичного статусу Президента України як гаранта (ст. 102): «Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору». По-четверте, були доповнені повноваження Кабінету міністрів України (ст. 116); після змін він також «забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору».

Отож, після внесених змін Конституція України включила ті положення, які можна визначити як необхідний мінімум для початку серйозної роботи, спрямованої на інтеграцію України до ЄС. При цьому, низка питань конституційного характеру залишилася невирішеною, зокрема стосовно порядку передання частини повноважень на інституційний рівень Євросоюзу, співвідношення джерел права ЄС з національним правом, суб'єкта/ів, уповноваженого/их представляти Україну в органах ЄС тощо. Розв'язання цих проблем можливе як шляхом конституційних змін, так і іншими засобами конституційного характеру (до прикладу, шляхом офіційного тлумачення Конституційним Судом України положень чинної Конституції; проведення з окремих питань референдуму; прийняття спеціального закону тощо).

¹⁹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>

²⁰ Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07.02.2019 р. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 9, ст.50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>

Згадані конституційні зміни можна вважати євроінтеграційним засобом інструментального характеру. Але конституційне право виконує також фундаментальну роль у євроінтеграції через те, що загальною умовою інтеграції до ЄС є дотримання державою-членом та імплементація нею в своїй практиці спільних конституційних цінностей²¹.

У червні 1993 р. на засіданні Європейської Ради в Копенгагені вперше було сформульовано критерії для прийняття країн-кандидатів до Європейського Союзу. Так звані «копенгагенські критерії членства» включали в себе наступне: 1) стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, дотримання прав людини, повагу і захист національних меншин (політичні критерії); 2) наявність дієвої ринкової економіки і здатність витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у межах ЄС (економічні критерії); 3) здатність узяти на себе зобов'язання, що випливають з членства в ЄС, включаючи суворе дотримання цілей політичного, економічного, валютного союзу (інші критерії); 4) існування юридичних і адміністративних структур, які сприяли б прийняттю і запровадженню європейського права. Таким чином, головний сенс «копенгагенських критеріїв» полягав у спробі забезпечити прийняття нових країн-членів ЄС, але без суттєвого гальмування самого процесу поглиблення європейської інтеграції²².

Відповідно до Копенгагенських критеріїв, вступ до Європейського Союзу країн Центральної та Східної Європи буде можливим тільки у випадку визнання та дотримання країнами-кандидатами основоположних принципів ЄС, а також обов'язкового прийняття (adoption) *acquis communautaire* – сукупності цілей, принципів і норм спільної політики та законодавства ЄС, а також юридичних та інституційних механізмів їхнього впровадження. Відповідно до рішень Копенгагенського саміту Європейської Ради, для членства у ЄС країна-кандидат повинна, серед іншого, «бути в змозі прийняти на себе обов'язки, що випливають із членства, включаючи дотримання цілей політичного, економічного та валютного союзу»²³.

Імплементация в Україні спільних європейських цінностей і принципів, а також виконання політичної частини копенгагенських критеріїв можлива лише (але не тільки) за посередництвом конституційного права. Безпосередня реалізація конституційних цінностей і принципів відбувається через їхнє відображення в законодавстві, в практиці Конституційного Суду України, а також в діяльності органів публічної влади. Виконання політичної частини копенгагенських критеріїв викликає необхідність серйозних законодавчих змін.

Так, серед умов надання Україні статусу кандидата в члени ЄС, які сформульовані у вигляді рекомендацій Європейської комісії, є низка реформ у сфері конституційного права. Якщо точніше, то з семи умов три безпосередньо стосуються конституційного права і можуть бути реалізовані тільки за його допомогою. Це наступні умови (рекомендації):

- Ухвалення та впровадження законодавства щодо процедури відбору суддів Конституційного Суду України, включаючи процес попереднього відбору на основі оцінки їх добросовісності та професійних навичок, відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії;
- завершення перевірки добросовісності кандидатів у члени Вищої ради юстиції Радою з етики та відбір кандидатів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- завершення реформи законодавчої бази щодо національних меншин, яка зараз готується згідно з рекомендаціями Венеціанської комісії, та ухвалення негайних та ефективних механізмів імплементації²⁴.

²¹ Бориславська О.М. Загальноєвропейські конституційні цінності як основа європейської моделі конституціоналізму. Часопис Київського університету права. 2015, №2. С. 55-58.

²² Мороз Д.О. Формування системи багатостороннього співробітництва країн-членів Вишеградської четвірки (1991-2004 рр). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. К., 2006. С. 6.

²³ European Council in Copenhagen. Copenhagen criteria. December 1993 [Електронний ресурс] / European Commission Enlargement. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_93_3

²⁴ Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС.

URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/рекомендації-європейської-комісії-щодо-статусу-україни-на-членство-в-єс_uk?s=232

Узагальнюючи, можна сказати, що конституційне право відіграє важливу роль у забезпеченні європейської інтеграції, оскільки воно встановлює правові рамки для здійснення європейських інтеграційних процесів. Конституційні норми і принципи визначають, які повноваження має держава стосовно до Європейського Союзу, які права мають громадяни в контексті європейської інтеграції, які процедури повинні дотримуватися при прийнятті рішень на європейському рівні та інше.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Hoffmann Stanley. *Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation-State and the Case of Western Europe*. Daedalus, Vol. 95, n# 3, 1966, P. 862–915.
2. Mitrany D. *The Functional Approach in Historical Perspective*. International Affairs, 1971, Vol. 47, № 3. P. 345 - 386.
3. Pentland C. *International Theory and European Integration*. London: Faber and Faber, 1973. P. 146 – 150.
4. Європейська інтеграція / А. Ю. Мартинов // *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL: <https://esu.com.ua/article-17370>
5. Баркалова І.М. Теоретичні моделі розвитку європейської інтеграції у 40 - 70-х роках ХХ ст. *Наука. Релігія. Суспільство*, 2013, № 1, С. 9-16.
6. Бориславська О.М. *Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія* / О.М. Бориславська. Харків: Право, 2018. С. 220-222.
7. Бориславська О.М. Загальноєвропейські конституційні цінності як основа європейської моделі конституціоналізму. *Часопис Київського університету права*. 2015, №2. С. 55-58.
8. Корнієнко В.О. *Україна в Європі і світі*. Електронний навчальний посібник. URL: <https://multimedia.posibnyky.vntu.edu.ua/mm/Ukraine-EU/txt/01.html>
9. Кіш С. Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції. *Політичний менеджмент*, 2004, №6. С. 103-114.
10. Мороз Д.О. *Формування системи багатостороннього співробітництва країн-членів Вишеградської четвірки (1991-2004 рр)*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. К., 2006. С. 6.
11. Сокур О. В. *Європейська інтеграція: теоретичні засади та еволюція поглядів*. Актуальні проблеми політики. 2015. Вип. 55, С. 50-58.

Перелік юридичних документів:

12. European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations, 23 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/>
13. European Council in Copenhagen. Copenhagen criteria. December 1993 [Електронний ресурс] / European Commission Enlargement. – Режим доступу: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=DOC/93/3=HTML=1=EN=en>
14. Європейська конвенція про інформацію щодо іноземного законодавства 1968 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_112#Text
15. Європейська культурна конвенція 1954 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_213#Text
16. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, Мадрид, 21 травня 1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106#Text
17. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07.02.2019 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2019, № 9, ст.50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>
18. Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_180
19. Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_802.
20. Рамкова конвенція про захист національних меншин, Страсбург, 1 лютого 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text
21. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>

22. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Угоду ратифіковано Законом № 237/94-ВР від 10.11.94.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text

References

Bibliography:

1. Barkalova I.M. Teoretychni modeli rozvytku yevropeiskoi intehtatsii u 40 - 70-kh rokakh xx st. Nauka. Relihiia. Suspilstvo, 2013, № 1, S. 9-16.
2. Boryslavska O.M. Yevropeiska model konstytutsionalizmu: systemno-aksiolohichniy analiz: monohrafiia / O.M. Boryslavska. Kharkiv: Pravo, 2018. S. 220-222.
3. Boryslavska O.M. Zahalnoievropeiski konstytutsiini tsinnosti yak osnova yevropeiskoi modeli konstytutsionalizmu. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2015, №2. S. 55-58.
4. Hoffmann Stanley. Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation-State and the Case of Western Europe. Daedalus, Vol. 95, n# 3, 1966, P. 862-915.
5. Kish YE. Poshuky teoretychnykh modelei yevropeiskoi intehtatsii. Politychnyi menedzhment, 2004, №6. S. 103-114.
6. Korniienko V.O. Ukraina v Yevropi i sviti. Elektronnyi navchalnyi posibnyk. URL: <https://multimedia.posibnyky.vntu.edu.ua/mm/Ukraine-EU/txt/01.html>
7. Mitrany D. The Functional Approach in Historical Perspective. International Affairs, 1971, Vol. 47, № 3. P. 345 - 386.
8. Moroz D.O. Formuvannia systemy bahatostoronnoho spivrobitnytstva krain-chleniv Vyshehradskoi chetvirky (1991-2004 rr). Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata istorychnykh nauk. K., 2006. S. 6.
9. Pentland C. International Theory and European Integration. London: Faber and Faber, 1973. P. 146 - 150.
10. Sokur O. V. Yevropeiska intehtatsiia: teoretychni zasady ta evoliutsiia pohliadiv. Aktualni problemy polityky. 2015. Vyp. 55, S. 50-58.
11. Yevropeiska intehtatsiia / A. YU. Martynov // Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Elektronnyi resurs] / Redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, M. H. Zhelezniak [ta in.]; NAN Ukrainy, NTSH. – K.: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2009. URL: <https://esu.com.ua/article-17370>

List of legal documents:

12. European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations, 23 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/>
13. European Council in Copenhagen. Copenhagen criteria. December 1993 [Elektronnyi resurs] / European Commission Enlargement. – Rezhym dostupu: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=DOC/93/3=HTML=1=EN=en>
14. Protokol № 13 do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod, yakyi stosuietsia skasuvannia smertnoi kary za vsikh obstavyn. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_180
15. Protokol № 6 do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod, yakyi stosuietsia skasuvannia smertnoi kary. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_802.
16. Ramkova konventsiia pro zakhyst natsionalnykh menshyn, Strasburh, 1 liutoho 1995 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text
17. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 51 narodnoho deputata Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen statei 24, 58, 59, 60, 93, 190 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy v chastyni, shcho peredbachaie smertnu karu yak vyd pokarannia (sprava pro smertnu karu). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>
18. Uhoda pro partnerstvo i spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu i Yevropeiskymy Spivtovarystvamy ta yikh derzhavamy-chlenamy. Uhodu ratyfikovano Zakonom № 237/94-VR vid 10.11.94. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text
19. Yevropeiska konventsiia pro informatsiiu shchodo inozemnoho zakonodavstva 1968 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_112#Text
20. Yevropeiska kulturna konventsiia 1954 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_213#Text
21. Yevropeiska ramkova konventsiia pro transkordonne spivrobitnytstvo mizh terytorialnymy obshchynamy abo vlastiamy, Madryd, 21 travnia 1980 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106#Text
22. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo stratehichnoho kursu derzhavy na nabuttia povnopravnogo chlenstva Ukrainy v Yevropeiskomu Soiuzi ta v Orhanizatsii Pivnichnoatlantychnoho dohovoru)» vid 07.02.2019 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2019, № 9, st.50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>